

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора Шандрука Сергія Костянтиновича
на дисертаційну роботу Діаба Набіла «Предиктори почуття цінності власного
життя у студентів», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Актуальність теми. В даний час соціальні, політичні та економічні умови життя людей в нашій країні і в світі в цілому не можна назвати простими. На тлі загального економічного спаду, пандемії, вимушених обмежувальних заходів, переходу на дистанційну форму взаємодії людей у всіх сферах життєдіяльності, загострюються внутрішньоособистісні суперечності, посилюються апатія і песимізм. У багатьох людей відбувається переоцінка пріоритетів і цінностей, включаючи головну цінність кожної людини – цінність власного життя. На жаль, така переоцінка не завжди буває спрямована в позитивний бік.

Процеси, що відбуваються, відображаються на житті і діяльності представників всіх соціальних прошарків, в тому числі і сучасного студентства. Здатність цінувати своє життя, вміння використовувати кожен її мить для розвитку саморегуляції і індивідуальної автономії – очевидні ознаки особистісного зростання в юнацькому віці. Почуття цінності власного життя свідчить про успішне проходження необхідних етапів особистісної ідентифікації в юності, про готовність до відповідального вибору в сфері професійного самовизначення. Цінність власного життя входить в структуру готовності студента до навчально-професійної діяльності, стимулює його академічні досягнення, підтримує інтерес до засвоєння культурно-історичного досвіду взагалі. Тому дисертація Набіла Діаба безсумнівно актуальна не тільки в соціальному, але також в науковому та практичному планах.

Теоретична і прикладна розробка поняття цінності власного життя дозволяє по-новому розглядати процеси здобуття ідентичності в юності. Наповнюється новими смислами і збагачується уявлення про мотивацію

навчально-професійної діяльності у студентів. Уявлення дисертанта про оптимальний і неоптимальний варіанти переживання почуття цінності власного життя у студентів розкривають психологічну природу бар'єрів, які заважають процесу їх особистісного розвитку.

Н. Діаб показав структуру цінності власного життя і її основні джерела, побудував модель її когнітивних, особистісних, емоційно-вольових, мотиваційних та діяльнісних предикторів. Модель виражена в строгих психологічних поняттях і заснована на точних вимірах із застосуванням надійних і валідних методик. Практичне значення одержаних Н. Діабом результатів полягає у визначенні основних напрямків роботи для оптимізації переживання почуття цінності власного життя у студентів в процесі психологічного супроводу в установі вищої освіти.

Новизна підходу дисертанта до проблеми полягає в тому, що вперше:

1) систематизовані уявлення про сутність цінності власного життя, про вікові і статеві особливості її прояву; при цьому досить глибокий і послідовний теоретичний аналіз проблеми сутності цінності власного життя підкріплений емпіричними даними психолінгвістичного дослідження на великій вибірці досліджуваних;

2) розроблено концептуальну модель цінності власного життя у студентів, до якої увійшли компоненти «влада, статус, багатство», «оптимізм», «здоров'я», «самоконтроль, інформація, саморозвиток», «близькі стосунки, родина, затребуваність», «дистанціювання від людей»;

3) були виділені і емпірично верифіковані психологічні джерела і компоненти почуття цінності власного життя у студентів;

4) розроблений і стандартизований новий діагностичний інструмент – опитувальник джерел почуття цінності власного життя у студентів;

5) виявлено темпоральні, когнітивні, мотиваційні, емоційно-вольові, екзистенційно-сміслові і поведінкові предиктори переживання почуття цінності власного життя; визначено специфіку їх прояву у студентів молодших і старших курсів;

б) розроблено і успішно апробовано в умовах соціально-психологічного тренінгу формувальна програма, яка спрямована на оптимізацію переживання почуття цінності власного життя у студентів.

Дисертація має традиційну структуру, складається зі вступу, трьох розділів, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Матеріал викладено літературною науковою мовою, досить логічно і послідовно. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій високий та цілком відповідає рівню, визначеному для наукових досліджень. Проаналізовано достатню кількість нових і класичних наукових робіт з проблеми, у тому числі англійською мовою. Використано сучасні методи і методики дослідження. Отримані автором емпіричні дані якісно та кількісно проаналізовані, вдало зіставлені з результатами інших дослідників даної проблеми. Все це уможливило сформулювати якісні висновки, які відповідають завданням дослідження.

Об'єктивність і надійність результатів дослідження забезпечені адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, солідною базою першоджерел, яка налічує 494 пункти, комплексним застосуванням емпіричних та теоретичних, кількісних і якісних методів. Отримані результати активно використовуються на практиці – у професійній діяльності практичних психологів і психологічних служб закладів освіти. Дисертант надав 2 акти про впровадження своїх наукових розробок.

У *першому* розділі своєї дисертації («Цінність власного життя у студентів, її особливості і детермінанти») Н. Діаб проаналізував філософські, соціологічні та психологічні першоджерела з проблеми. Розглядається категоріальний апарат, за допомогою якого сучасні психологи вивчають почуття цінності власного життя, а також теоретичний контекст, в якому ці дослідження проводяться (психологія здоров'я, процеси адаптації, управління поведінкою, саморегуляція діяльності, зрілість психологічних захистів, життєві сценарії, продуктивність характеру, типи ціннісних орієнтирів, автентичність, відкритість трансцендентальної досвіду тощо). Чітко сформульована авторська позиція: цінність власного життя є цілісним, багаторівневим, багатовимірним і системним утворенням, яке дає

можливість відповідати на виклики життя, виявляти в них сенс. Формування та структура цінності власного життя у студентів не тільки відображають психологічні особливості юнацького віку, але і несуть на собі печатку труднощів, обумовлених особливостями навчально-професійної діяльності в сучасному закладі вищої освіти.

У *другому* розділі («Цінність власного життя у студентів, її особливості і детермінанти») змістовно описані теоретичні та емпіричні методи дослідження, а також методи математико-статистичної обробки отриманих даних. Дана вичерпна характеристика вибірки досліджуваних, стратегії і тактики дослідження. Надано результати вільного асоціативного експерименту та охарактеризовано психолінгвістичне значення поняття цінності власного життя. Презентовано результати стандартизації авторського опитувальника психологічних джерел почуття цінності власного життя. Виділено такі шкали як: 1) влада, статус, багатство; 2) оптимізм, 3) здоров'я, 4) самоконтроль, інформація, саморозвиток, 5) близькі стосунки, родина, затребуваність, 6) дистанціювання. Виявлено темпоральні (особливості тимчасової транспективи), когнітивні (базисні переконання), емоційно-вольові (відчуження і вигорання від навчання), мотиваційні (невротичні схильності), екзистенціально-сміслові (зв'язність свідомості, надія, екзистенціальна наповненість життя) і поведінкові (життєстійкість, копінг-стратегії) предиктори цінності власного життя у студентів. Суттєво те, що роль цих предикторів розглядається не тільки на всій вибірці в цілому, але і окремо для студентів молодших і старших курсів. Побудовано регресійні моделі, які уможливили виявити найвпливовіші предиктори і прогнозувати оптимальний варіант переживання студентами почуття цінності власного життя.

У *третьому* розділі дисертації («Оптимізація переживання почуття цінності власного життя у студентів») Н. Діаб розглядає можливості оптимізації у студентів переживання почуття цінності власного життя. Представлена оригінальна авторська програма соціально-психологічного тренінгу зі студентами з неоптимальним варіантом почуття цінності власного життя. Професійно описані

мета, завдання, організація і етапи проведення формувального експерименту. Контрольна діагностика переконливо підтвердила ефективність програми тренінгу.

Висновки дисертаційного дослідження ґрунтовні і логічні; їх зміст повною мірою відповідає меті та завданням дослідження, його основним теоретичним і емпіричним результатам та узгоджений із подальшою перспективою розроблення проблеми.

Результати дисертаційного дослідження відображені у 18 публікаціях (13 одноосібних і 5 у співавторстві), із них: 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, які входять до наукометричних баз та 1 стаття – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію. Основні теоретичні положення та отримані в ході дослідження результати пройшли апробацію на 10 міжнародних та 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертаційну роботу виконано на досить високому професійному рівні, вона є результатом значної науково-пошукової роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України. Наведене вище дає підстави для загальної позитивної оцінки дисертації Діаба Набіла.

Разом з тим, є деякі зауваження і побажання автору, що стосуються змісту та оформлення дисертації:

1. Дисертант недостатньо чітко диференціює поняття «джерело цінності власного життя» і «тип переживання цінності власного життя».

2. На жаль, дисертант не використав у своїй роботі результати досліджень у сфері психології суїциду. Ці дані могли б виявитися дуже корисними для розуміння сутності цінності власного життя.

3. У формувальному експерименті був використаний тайм-менеджмент. Однак, потреба у навчанні тайм-менеджменту для оптимізації почуття цінності власного життя у студентів, на нашу думку, обґрунтована недостатньо.

4. При визначенні мети тренінгу використовується поняття «оптимальне переживання почуття цінності власного життя». Водночас вважаємо, що критерії оптимальності почуття цінності власного життя в юнацькому віці обґрунтовані недостатньо.

5. Зауваження до другого розділу. Розподіл студентів на дві групи необхідно обґрунтувати більш точно. Не завжди можна зрозуміти: це розподіл за курсом (початкові і випускні), або за віком (молодші – старші)?

Проте, вказані нами зауваження і побажання не знижують наукової цінності отриманих Діабом Набілом результатів і не впливають на загальну високу та позитивну оцінку його дисертації. Вони обумовлені, головню, складністю досліджуваної проблеми.

Кваліфікаційна робота (дисертація) «Предиктори почуття цінності власного життя у студентів», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія, виконана на високому науковому рівні, який повністю відповідає існуючим вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор, Діаб Набіл, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
та соціальної роботи Західноукраїнського
національного університету

Сергій ШАНДРУК